

บทที่ 5

การพัฒนาหลักสูตร การวัดและประเมินผลการศึกษา ตามแนวพุทธศาสตร์

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์

ในการจัดการศึกษา ถือว่าหลักสูตรนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่ง เนื่องจากหลักสูตรเป็นรูปแบบและเป็นแนวทางในการพัฒนาบุคคล แต่โดยทั่วไปหลักสูตร หมายถึง วิชา เนื้อหาสาระ และวิธีการที่จะทำให้ผู้ที่รับการฝึกอบรมได้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เจตคติ และความสามารถที่ทำให้เกิดการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตร สำหรับรูปแบบของหลักสูตร นอกจากจะเน้นที่เนื้อหาวิชาและหน่วยกิตแล้ว ยังต้องมีระบบ มีการจัดลำดับวัตถุประสงค์ของการเรียน และการจัดกิจกรรมที่ชัดเจนโดยผู้สอนและผู้เรียนมีส่วนร่วมด้วย

สำหรับเป้าหมายที่จะก่อให้เกิดโครงสร้างหรือขอบข่ายของหลักสูตรนั้น ได้มีการจัดให้เป็นไปตามพื้นฐานในด้านต่าง ๆ คือ สติปัญญา สังคม เศรษฐกิจ จริยธรรม และร่างกาย ทั้งนี้เพื่อให้ระบบการเรียนการสอนสามารถพัฒนาคุณภาพของคนได้อย่างสมบูรณ์

ส่วนหลักสูตรในระบบอารยนิยมตามแนวพุทธศาสตร์นั้น หมายถึง ประสพการณ์ที่จัดไว้ให้กับผู้เรียนเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยทั่วไปหลักสูตรจะอาศัยปรัชญาการศึกษาเป็นสูตรหลักในการจัดประสพการณ์ หลักสูตรในที่นี่ มี 3 ภาคคือ

ภาคปริยัติ คือ ภาคทฤษฎีและ เหตุปัจจัยของหลักสูตรทั้งหมด

ภาคปฏิบัติ คือ ภาคลงมือประพศิปฏิบัติ ในที่นี้เป็น การเรียนการสอน ด้วยการปฏิบัติจริง

ภาคปฏิบัติ คือ ภาคที่เป็นผลลัพธ์ซึ่งบรรลุเป้าหมายของหลักสูตรในระดับต่าง ๆ และเป็นภาคที่รวมการประเมินผลด้วย

(วีรบุรุษ วิเชียรโชติ, 2526: 35)

ปัจจุบันนี้ การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม กำลังเกิดขึ้นอย่างฉับพลันและรวดเร็ว มีแนวโน้มไปในทางวัตถุนิยม ซึ่งทำให้ความเป็นมนุษย์และมนุษยชาติถูกทำลายลงไปทุกที ถ้าหากการจัดการศึกษาไม่เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาชีวิตของบุคคล และสังคมทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตแล้ว การพัฒนาประเทศชาติ บ้านเมือง อาจจะถูกนำไปสู่ความเสื่อม และความหายนะได้ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาหลักสูตร เพื่อสนองตอบการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และเพื่อพัฒนาคุณภาพของคนให้ได้ตามเกณฑ์ที่ต้องการ

ในการพัฒนาหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ และประสพผลสำเร็จตามเป้าหมายนั้น ได้มีนักวิชาการ นักการศึกษา และครู อาจารย์ เห็นว่า หลักสำคัญของพุทธธรรม สามารถนำมาประยุกต์ในการสร้างหลักสูตรการศึกษาในระดับต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงได้มีการพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ โดยนำหลักธรรมที่ถือว่าเป็นแกนกลางของพระพุทธศาสนา มาเป็นแนวทางในการพัฒนาแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพ และบทบาทหน้าที่ เพื่อให้ได้คนที่มีคุณภาพตามความต้องการของสังคม หลักธรรมที่นำมาประยุกต์นั้นได้แก่ (พระราชวรมนี, 2526: 40-46)

1. หลักอริยสัจ 4 คือหลักที่แสดงถึงสภาพของชีวิตมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร พร้อมทั้งประโยชน์สูงสุดที่มนุษย์จะสามารถหาได้จากชีวิตนี้ ให้มนุษย์จัดการกับปัญหาของมนุษย์ด้วยหลักการ และสติปัญญาของมนุษย์เอง ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติใด ๆ ทุกข์ คือปัญหาของมนุษย์เอง สมุทัย คือเหตุของทุกข์ นิโรธ คือความดับทุกข์ มรรค คือข้อปฏิบัติให้ถึงปัญหาของมนุษย์ โดยมนุษย์เองทั้งสิ้น

2. หลักเบญจขันธ์ คือหลักที่แสดงถึงภาวะของชีวิตว่า เป็นสิ่งที่เกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันเข้า และมีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สู้แต่ที่ว่าองค์ประกอบเหล่านั้นจะแปรเปลี่ยนไปอย่างไร ตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย

3. หลักปฏิจจนสมุปบาท คือหลักแห่งเหตุและผล ที่แสดงกระบวนการแห่งการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ตามกระแสความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัย เหตุหมายถึงตัวการที่ทำให้สิ่งนั้นเกิดขึ้น ปัจจัยหมายถึงสิ่งแวดล้อมที่ช่วยหนุนให้เกิด เมื่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดเกิดขึ้นมิใช่มีแต่เหตุอย่างเดียว ต้องมีปัจจัยด้วย ปัจจัยแวดล้อมนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญ

4. หลักไตรลักษณ์ คือหลักที่มุ่งให้มนุษย์มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง หลักนี้กล่าวถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา และนำมาใช้เพื่อวัตถุประสงค์ในทางจริยธรรมเป็นอย่างมาก

5. หลักมัชฌิมาปฏิปทา คือหลักที่มุ่งให้มนุษย์เว้นจากการหมกมุ่น มัวเมา และการทรมาณตัวเองให้ลำบาก โดยเว้นจากการประพฤติดีที่ตึงเกินไปหรือหย่อนเกินไป มรรคนั้นเป็นเส้นทางเดียว แต่ประกอบด้วยองค์ประกอบ 8 ส่วน ถ้าวางออกมาในรูปการอบรมก็เป็นไตรสิกขา ซึ่งประกอบด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา

ถ้าเราจะนำพุทธศาสนามาประยุกต์ในทางปฏิบัติ เราต้องนำหลักใหญ่ทั้งห้ามาพิจารณา หลักบางหลัก แม้จะเป็นเรื่องเดียวกัน แต่เราพิจารณาคณะแ่ง เช่น หลักมัชฌิมาปฏิปทานั้น เป็นส่วนหนึ่งของอริยสัจ 4 แต่เราได้แยกออกมาพิจารณาต่างหากเพราะ เป็นที่รวมของข้อปฏิบัติ หรือจริยธรรมของพระพุทธศาสนา

แนวทางประยุกต์พุทธธรรมในด้านการศึกษา

แนวความเข้าใจเกี่ยวกับ เบญจขันธ์

ชีวิตประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งจัดเป็นประเภทใหญ่ ๆ 5 ประเภท เรียกว่าขันธ์ 5 คือ

1. รูป องค์ประกอบฝ่ายวัตถุหรือฝ่ายร่างกายทั้งหมด รวมทั้งคุณสมบัติและพฤติกรรมทั้งปวงของมัน

2. เวทนา เรื่องของความรู้สึกทุกข์และสุขของมนุษย์ ปัญหาของมนุษย์จะเริ่มจากจุดนี้ และจะพัวพันกับจริยธรรมมาก

3. สัญญา ความหมายรู้ต่าง ๆ เช่น เสียงทุ้ม แหลม ดัง เบา เป็นตัวสร้างความจำและวัตถุสืบ ความคิดมีความสำคัญมากในกระบวนการเรียนรู้ สัญญาที่ดีย่อมนำให้เกิดความจำที่ดี

4. สังขาร เป็นนามธรรม แปลว่าปรุงแต่ง หมายถึงปรุงแต่งจิตใจให้ดีให้ชั่วซึ่งเราเรียกว่ากุศลบ้าง อกุศลบ้าง มีองค์ประกอบของจิตถึง 50 อย่างที่เป็นตัวนำคือ เจตนาฝ่ายดีมี เมตตา สติ ปัญญา ฯลฯ ฝ่ายชั่วมี โลภะ โทสะ โมหะ ฯลฯ กระบวนการของความคิดและพฤติกรรมอยู่ที่นี้ มนุษย์สร้างกรรมที่จุดนี้

5. วิญญาณ การรับรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสโดยตรง วิญญาณประเภทที่ปรากฏในอาการ รู้ตัวเรียกว่า วิถีวิญญาณ วิญญาณประเภททำหน้าที่สืบเนื่องโดยอาการไม่รู้ตัวเรียกว่าภวังควิญญาณ

ส่วนประกอบทั้งห้าต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ชีวิตขึ้นอยู่กับสิ่งทั้งห้า ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวไม่คงที่ อยู่ในกระแสแห่งความเกิดดับสืบเนื่องอยู่ตลอดเวลา แม้ในทางจิตการปรุงแต่งก็ไม่เหมือนกันในแต่ละคนแต่ละช่วงเวลา ทั้งนี้เป็นไปตามหลักปฏิจจสมุปบาท

แนวความ เข้าใจ เกี่ยวกับปฏิจจสมุปบาท

1. อวิชชา = ความไม่รู้ ไม่รู้จริง การไม่ใช้ปัญญา

2. สังขาร = ความคิดปรุงแต่ง เจตเจ้านง จิตนิสัย และทุกสิ่งที่เกิดได้สั่งสอนอบรมไว้

3. วิญญาณ = ความรู้ต่อโลกภายนอกและต่อเรื่องราวในจิตใจ สภาพพื้นจิต

4. นามรูป = องค์ประกอบของชีวิตทั้งกายและใจ
5. สฬายตนะ = สื่อแห่งความรู้ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
6. ผัสสะ = การรับรู้ การติดต่อกับโลกภายนอก ประสบการณ์
7. เวทนา = ความรู้สึกสุข ทุกข์ สบาย ไม่สบาย หรือเฉย ๆ
8. ตัณหา = ความอยาก คืออยากได้ อยากเป็น อยากเลี้ยง หรือ

ทำลาย

9. อุปาทาน = ความยึดติดถือมั่นผูกพัน นิยม เทิดค่า
10. ภพ = ภาวะชีวิตที่เป็นอยู่เป็นไป บุคลิกภาพ กระบวนพฤติกรรมทั้งหมดของบุคคล
11. ชาติ = การเกิดมีตัวที่ออกรู้ออกรับเป็นผู้อยู่ในภาวะชีวิตนั้นเป็นเจ้าของบทบาทความเป็นอยู่เป็นไปนั้น ๆ
12. ชรามรณะ = การประสบความเสื่อม ความไม่มั่นคง ความสูญเสียจบสิ้นในการที่ตัวได้อยู่ครอบครองภาวะชีวิตนั้น

องค์ประกอบในปฏิจจสมุปบาท มีความสัมพันธ์กันและเป็นวงจรของการเกิดทุกข์แบ่งออกเป็นหมวดใหญ่ ๆ ได้ 3 หมวด คือ กิเลส กรรม วิบาก องค์ประกอบที่เป็นกิเลส คือ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน องค์ประกอบที่เป็นกรรม คือ สังขาร และภพส่วนที่เป็นกรรมภพ คือความตั้งใจที่จะเกิด (The will to be born) องค์ประกอบที่เป็นวิบากคือ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ชาติ และชรามรณะ

องค์ประกอบทั้งสามหมวดของปฏิจจสมุปบาทที่มีความเกี่ยวเนื่องกันคือ กิเลสทำให้เกิดกรรมและกรรมทำให้เกิดวิบาก วิบากเป็นส่วนผล กิเลสเป็นเหตุ เต็มกระตุ้นทำให้เราทำกรรมต่าง ๆ ให้มีพฤติกรรมต่าง ๆ ผลที่เรียกว่าวิบากนั้น ไม่มีความดีความชั่วในตัวเอง ท่านไม่เรียกว่าดีว่าชั่ว เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า เวทนา ผัสสะ สฬายตนะ นามรูป วิญญาณ ชรามรณะ และชาติ ไม่ดีไม่ชั่วโดยตัวของมันเอง แต่ว่าเป็นเหตุให้เกิดกิเลสต่อไป พอเกิดกรรมคือ

กรรมภพแล้ว วิชาคือ ชาติ และชรามรณะ พอเกิดชรามรณะแล้ว ก็เกิด
ปฏิกิริยาในจิตใจขึ้นมา พอใจหรือไม่พอใจก็สัมพันธ์กับกิเลส คือ อวิชชา ตัณหา
อุปาทานของเรา เมื่อวงจรเวียนมาถึงกิเลสแล้ว ก็หมุนให้เกิดกรรมและวิบาก
สืบเนื่องต่อไปอีก

แนวความเข้าใจเกี่ยวกับไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ หลักการศึกษาหรือการฝึกฝนอบรม ซึ่งกำหนดขึ้นเพื่อ
แก้ปัญหาหรือทำการปลดทุกข์ ให้สำเร็จผลตามหลักปฏิจจสมุปบาท ไตรสิกขา
เป็นกระบวนการศึกษาที่มีองค์ประกอบ 3 ชั้น คือ ศีล สมาธิ และปัญญา
องค์ประกอบ 3 นี้ มิได้แบ่งเป็นขั้นตอนต่างหากกัน แต่คาบเกี่ยวกันไปโดยตลอด
ที่เป็นชั้นเพราะเป็นปัจจัยส่งทอดแก่กัน เรียงลำดับตามหน้าที่ที่ทำให้เข้าถึง
จุดหมาย คือ การแก้ปัญหา หรือให้เกิดตัวการศึกษาที่แท้จริง ปัญญาเป็นตัวให้
สำเร็จการศึกษา คือเป็นตัวการให้แก้ปัญหาได้ หรือทำให้พ้นทุกข์ได้จึงเรียงไว้
ลำดับท้าย เพราะต่อจากปัญหาก็คือ วิมุตติ (ความหลุดพ้นจากปัญหา ความเป็น
อิสระปลอดจากทุกข์) และจึงกล่าวว่า การศึกษาคือกระบวนการสร้างปัญญา
อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระบวนการนั้น องค์ประกอบทั้งสามเป็นปัจจัยสนับสนุน
กันและกัน ไม่เฉพาะแต่ศีลเป็นปัจจัยแก่สมาธิ และสมาธิ เป็นปัจจัยแก่ปัญญา
เท่านั้น (แต่องค์ประกอบข้อท้าย ๆ ก็เป็นปัจจัยแก่องค์ประกอบข้อต้น ๆ ด้วย)
ทุกข้อเป็นปัจจัยแก่กันเชื่อมโยงไปมา เช่นจะมีพฤติกรรมแสดงออกทางกาย
และวาจาถูกทางยิ่งขึ้น ในเมื่อรู้วิธีแก้ปัญหาดีขึ้น และพฤติกรรมที่ดีถูกทางยิ่งขึ้น
ก็เกื้อกูลแก่การแก้ปัญหาคราวต่อ ๆ ไป (พระราชวรมนี, 2526: 41-46)

การพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์นั้น ส่วนใหญ่จะช่วยให้ระบบ
การเรียนการสอนเป็นไปตามจุดมุ่งหมาย ที่ต้องการพัฒนาชีวิตและสังคมได้อย่าง
แท้จริง ทั้งยังช่วยพัฒนาบุคลิกภาพและพัฒนาวัฒนธรรมไปพร้อม ๆ กันด้วย
นอกจากนี้ยังควรจะเป็นไปตามกระบวนการพัฒนาศักยภาพของบุคคล สังคมและ

ทรัพยากรธรรมชาติด้วย ควรจะเน้นการพัฒนาสติและปัญญา เพื่อให้ผู้เรียนมีความคิดในเชิงวิเคราะห์ สามารถแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์และมีวิจารณญาณ จากความรู้ความสามารถและประสบการณ์ของผู้เรียนนี้ จะช่วยให้การพัฒนาสภาพพื้นฐานทางสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง การศึกษาและวัฒนธรรมของประเทศ เป็นไปในลักษณะที่พึงปรารถนา คือ มีความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น และพร้อมที่จะรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ มาช่วยในการปรับปรุงการดำเนินงาน และการดำเนินชีวิตให้ได้ผลดียิ่งขึ้นด้วย

การศึกษาตลอดชีวิต (Life-long Education)

เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปในแนวทางที่ต่อเนื่อง จึงควรจัดให้มีการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งจะทำให้มีผลดีต่อการพัฒนาสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ฯลฯ และยังก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อตนเอง และสังคมอีกด้วย หากได้พัฒนาหลักสูตรให้ครบทุกด้าน ก็จะสามารถพัฒนาคุณภาพของคนได้ตามมาตรฐานที่ต้องการ ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ควรจะต้องจัดระบบการศึกษาออกเป็น 3 ระดับ ให้มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน คือ

การศึกษาตลอดชีวิตในระดับที่หนึ่งคือ การศึกษาที่บ้าน อันได้แก่การที่ครอบครัวให้การอบรมเลี้ยงดูแบบส่งเสริมให้เด็กพัฒนาการทางบุคลิกภาพ ซึ่งรวมทั้งสติปัญญา จริยธรรม แรงจูงใจ และพลังร่างกาย ตลอดจนความสามารถทางสังคมให้เป็นไปตามแนวปรัชญาอารยธรรมและตามแนวพุทธศาสตร์

การศึกษาตลอดชีวิตในระดับที่สองคือ การศึกษาในโรงเรียน ซึ่งจำเป็นต้องปฏิรูปปรัชญาการศึกษาแบบเดิมให้เป็นแบบที่อาศัยปรัชญาการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ และปรับปรุงหลักสูตร การเรียนการสอน การประเมินผล ตลอดจนให้มีเทคนิคการสอนตามแนวพุทธธรรมโดยยึดอริยสัจ 4 เป็นหลักสำคัญ

การศึกษาตลอดชีวิตในระดับที่สามคือ การศึกษาสำหรับมวลชน ซึ่งเป็นการศึกษาที่รัฐและราษฎรช่วยกันจัดให้แก่มวลชน โดยอาศัยสื่อทุกชนิด รวม

ทั้งสี่สารมวลชน เพื่อให้การจัดการศึกษาสำหรับมวลชนบรรลุจุดหมายตามปรัชญาการศึกษาในแนวพุทธศาสตร์ ควรจัดให้มีศูนย์วิจัย และพัฒนาส่งเสริมการศึกษาสำหรับมวลชนตามแนวนี้นี้ให้ทำหน้าที่ทางด้านนี้โดยเฉพาะ

ระบบการศึกษาทั้ง 3 ระดับนี้ คือกระบวนการศึกษาที่ต่อเนื่องกันไปโดยปราศจากการหยุดนิ่ง เพื่อสนองความต้องการของผู้เรียน เพื่อพัฒนาศักยภาพในตัวผู้เรียนแต่ละคน ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในโลกแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ ฉะนั้นการศึกษาตลอดชีวิต จึงเป็นการรวมการศึกษาทั้ง 3 ระดับผสมผสานรวมกันไปตลอดอายุขัยของมนุษย์ทุกคน และอาจจะกล่าวได้ว่า การศึกษาตลอดชีวิตไม่ใช่ระบบการศึกษา ไม่ใช่หลักสูตรหรือวิธีสอนอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการศึกษาสำหรับบุคคลแต่ละคน ที่ควรจะได้รับตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นการรวมประสบการณ์ทางการศึกษา การทำงาน การพักผ่อน การใช้เวลาว่างและประสบการณ์ทุกชนิดเข้าด้วยกัน ซึ่งกิจกรรมที่เกิดขึ้นนั้นจะไม่จำกัดเวลาและสถานที่ ดังนั้นการศึกษาตลอดชีวิตจึงมีลักษณะ เป็นบูรณาการคือรวมกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตให้เกิดความพอดีเพื่อพัฒนาไปสู่ ความสุข ความเจริญ ทั้งในส่วนบุคคลและสังคม

โครงสร้างของการพัฒนาหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ มี 5 มิติ ดังต่อไปนี้

1. มิติทางปรัชญาและ เป้าหมายของหลักสูตร

ปรัชญาการศึกษาทางศาสนาพุทธ เน้นการพัฒนาศักยภาพของระบบบุคคล ระบบบทบาทในสังคม ระบบสังคม ตลอดจนระบบทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งให้บรรลุเป้าหมายแห่งความสุขความเจริญทั้งทางโลกและทางธรรม

บุคคลที่พึงปรารถนา คือผู้ที่มีลักษณะ 7 ประการสำหรับคนดี มีธรรมะสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคม มีธรรมะที่จะ เป็นพื้นฐานของการสร้างความสำเร็จในชีวิต และธรรมของสัตว์บุรุษ (คนดี) 7 ประการนั้น คือ สัปปริสธรรม 7 ได้แก่

1. **สัมมัญญา** รู้หลักและรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริงของธรรมชาติ รู้หลักการ กฎเกณฑ์แบบแผน หน้าที่ ซึ่งจะ เป็นเหตุให้การกระทำได้สำเร็จผล ตามความมุ่งหมาย

2. **อตถัญญา** รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือรู้ความหมายและความมุ่งหมายของหลักธรรมหรือหลักการ กฎเกณฑ์ หน้าที่ รู้ผลที่ประสงค์ของกิจที่จะกระทำ

3. **อตถัญญา** รู้จักตน คือรู้ฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความถนัด ความสามารถ และคุณธรรม ของตนตามเป็นจริง เพื่อประพฤติปฏิบัติ ได้เหมาะสมและให้เกิดผลดี

4. **มัตถัญญา** รู้จักประมาณ คือรู้จักความพอเหมาะพอดี

5. **กาลัญญา** รู้จักกาล รู้ว่าเวลาไหน ควรทำอะไร

6. **ปริสัจญญา** รู้จักชุมชน คือรู้จักถิ่น รู้จักชุมชน และชุมชน รู้จัก มารยาท ระเบียบวินัย ขนบธรรมเนียมประเพณี และข้อปฏิบัติอื่น ๆ ต่อชุมชน นั้น ๆ

7. **บุคคัลัญญา** รู้จักบุคคล คือรู้ความแตกต่างระหว่างบุคคล โดย อหยาศัย ความสามารถและคุณธรรมเป็นต้น เพื่อปฏิบัติต่อผู้อื่นโดยถูกต้อง

สังคมที่พึงปรารถนาก็คือ สังคมอารยประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขและมีธรรมะ เป็นหลัก

สำหรับเป้าหมายการศึกษาที่สำคัญ มีสามระดับคือ

1. ประโยชน์ปัจจุบัน

องค์ธรรมของประโยชน์ปัจจุบันมี 4 ประการ สำหรับเป็นเครื่องมือ ให้บรรลุประโยชน์ปัจจุบัน องค์ธรรม 4 ประการนี้คือ

- การมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงาน
- การรู้จักรักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้
- การคบเพื่อนที่ดีเป็นกัลยาณมิตร
- การยังชีพให้เหมาะสมกับอัตภาพ

2. ประโยชน์อนาคต

องค์ธรรมของประโยชน์ในอนาคตมี 4 ประการ สำหรับใช้เป็นเครื่องมือให้บรรลุประโยชน์ในอนาคต องค์ธรรม 4 ประการนี้คือ

- ศรัทธา
- ศील
- การเสียสละ (จาคะ)
- ปัญญา

3. ประโยชน์อย่างยิ่ง

ประโยชน์อันสูงสุดของมนุษย์ที่จะพึงมีพึงได้ก็คือ องค์ธรรม 3 ประการ ซึ่งจะต้องตั้งเป็นเป้าหมายชีวิตในระยะยาวนาน ในขณะที่กำลังเดินทางอยู่ในวังวนแห่งวิภวสังสาร องค์ธรรม 3 ประการนี้คือ

- มรรค 4
- ผล 4
- นิพพาน 1

รวมประโยชน์อย่างยิ่งของชีวิตมี 9 อย่าง

2. มิตินทางองค์แห่งการศึกษาในหลักสูตร

องค์สำคัญของการศึกษาในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ คือการศึกษา 3 ประการ (ไตรสิกขา) อันได้แก่

- ศील
- สมာธิ
- ปัญญา

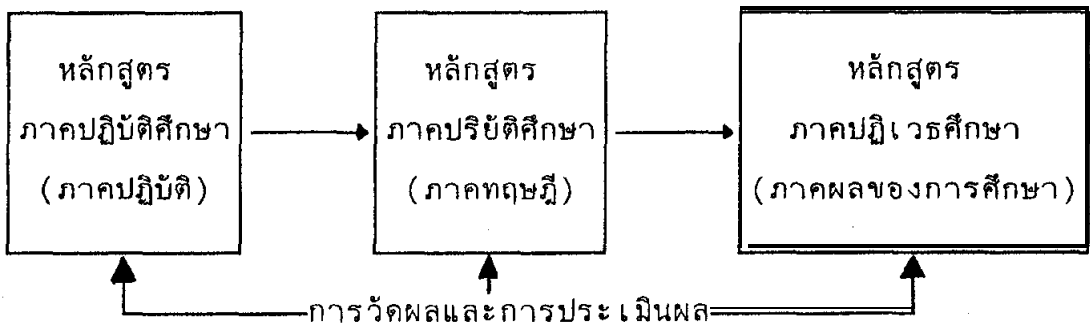
ความหมายของศีลในหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ น่าจะหมายถึงจริยศาสตร์ และรวมถึงผลศึกษาด้วยเพราะ เป็นองค์ของการศึกษาที่พัฒนาทางจิตใจและทางร่างกายควบคู่กันไป เพื่อให้มีความเป็นปกติสำหรับการเป็นมนุษย์

ความหมายของสมาธิ ในที่นี้น่าจะหมายถึงความรวมถึงการเจริญสมาธิให้เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ซึ่งหมายถึงการเจริญสมาธิด้วยการประกอบสัมมาอาชีวะ ดังนั้นจุดเน้นของการฝึกสมาธิจึงสมควรจะอยู่ในสัมมาอาชีวศึกษา

ส่วนองค์ของการศึกษาประการสุดท้ายคือปัญญา ในทางหลักสูตรโดยทั่วไป น่าจะหมายถึงพุทธิศึกษา ซึ่งเป็นส่วนที่เน้นการพัฒนาสติปัญญาของผู้เรียน

3. มิติทางระบบโครงสร้างของหลักสูตร

ระบบโครงสร้างของหลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ ได้แก่ การจัดหลักสูตรเป็นระบบที่มีองค์ประกอบ 3 องค์ เชื่อมโยงกันในลักษณะของการวิเคราะห์ระบบ คือ

4. มิติทางการสอนการเรียน

หลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์ จะเน้นการสอนการเรียนโดยอาศัยหลักอริยสัจ 4 และการเรียนการสอนแบบอารยวิถีที่อิงหลักอริยสัจ 4

5. มิติทางการวัดผลและประเมินผลการศึกษา

หลักสูตรตามแนวพุทธศาสตร์มุ่งวัดและประเมินผลการศึกษา 3 ทาง เป็นสำคัญคือ

- การวัดผลและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทางกาย

- การวัดผลและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทาง วาจา
- การวัดผลและประเมินผลการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงพฤติกรรมทาง ใจ (วีรบุรุษ และนวลเพ็ญ วิเชียรโชติ, 2526: 67-68)

การวัดและประเมินผลการศึกษิตตามแนวพุทธศาสตร์

การวัดและประเมินผลการศึกษา มีส่วนประกอบที่สำคัญที่สุดในการ เรียนการสอนทุกระดับ เพราะนอกจากจะช่วยให้ทั้งครูและนักเรียน รวมทั้ง ผู้บริหารการศึกษาทราบว่า การเรียนการสอนได้ผลตามความคาดหวังที่ตั้งไว้ แล้วหรือไม่ การวัดและประเมินผลการศึกษา ยังเป็นสิ่งที่มอิทธิพลโดยตรงต่อ ชีวิตของนักเรียนทั้งปัจจุบันและอนาคต เพราะผลจากการประเมินผลจะบอกให้ นักเรียนทราบว่า ตนเป็นคนเก่ง ปานกลาง หรืออ่อน เมื่อเปรียบเทียบกับ นักเรียนอื่น ๆ ในห้องเดียวกัน จึงเป็นหน้าที่ของครูที่จะต้องเข้าใจหลักการ ประเมินผลอย่างละเอียด และหาวิธีการประเมินที่จะช่วยให้นักเรียนได้เรียนรู้ และปรับปรุงตนเอง มีความเชื่อมั่นในตนเอง ทั้งยังช่วยให้นักเรียนได้พัฒนา ศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ด้วย

แม้ว่าจะมีผู้เข้าใจว่า การวัดผลและการประเมินผล คงจะเป็นสิ่งที่ ใช้แทนกันได้เหมือนกับว่าเป็นคำเดียวกัน ความจริงแล้ว การวัดผล และการ ประเมินผล มีความหมายที่แตกต่างกันดังต่อไปนี้

การวัดผล (Measurement) คือการกำหนดปริมาณของสิ่งที่เรา ต้องการจะวัดโดยการใช้เครื่องมือต่าง ๆ วัดและเพื่อกำหนดปริมาณที่มีอยู่ในสิ่ง ที่ต้องการจะวัด หรืออาจจะกล่าวว่าเป็นกระบวนการที่ต้องการจะหาปริมาณของ สิ่งของ สำหรับการวัดผลในการศึกษาโดยมากจะใช้ข้อสอบ (Test) เป็นเครื่องมือในการวัด เพราะสามารถที่จะวัดความสามารถของนักเรียนในวิชาต่าง ๆ ออกมาเป็นตัวเลขหรือคะแนนได้

การประเมินผล (Evaluation) หมายถึงกระบวนการอันมีระบบในการพิจารณาตัดสินว่าผู้เรียนได้บรรลุจุดประสงค์ของการเรียนการสอนที่กำหนดไว้หรือไม่ และเพียงใด จึงเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยการที่ผู้ประเมินตีค่า (Value) หรือให้ค่ากับสิ่งที่ต้องการประเมิน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าการประเมินผลเป็นการประเมินค่าของตัวเลขด้วยการวัดผล หรือเป็นการตั้งเกณฑ์ช่วยในการตัดสินใจว่า สิ่งที่ต้องการประเมินดีหรือไม่คืออะไร

การประเมินผล จึงมีความหมายกว้างกว่าการวัดผล ปัจจุบันนี้ในการประเมินผลนั้น ต้องมีการวัดผลอยู่ในกระบวนการด้วย ส่วนการวัดผลจะให้ความหมายเฉพาะด้านปริมาณเท่านั้น

การเรียน การสอน และการประเมินผล จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด ทุกองค์ประกอบของการศึกษาจำเป็นต้องมีการประเมินผล เพื่อให้ทราบว่าได้ผลเป็นอย่างไร สำหรับการประเมินผลนั้นอาจแบ่งได้เป็น 3 ชั้น คือ

1. การประเมินผลก่อนเรียน หมายถึงการวัดความรู้พื้นฐาน และทักษะเบื้องต้นก่อนเรียน ทั้งนี้เพื่อศึกษาคุณภาพพื้นฐานของผู้เรียน ว่าเก่ง-อ่อน ในลักษณะใดบ้าง

2. การประเมินผลในขณะที่มีการเรียน-การสอน เป็นการประเมินผลเพื่อพัฒนาการสอนของครู และพัฒนาการเรียนของนักเรียน ว่าสามารถจะผ่านไปเรียนหน่วยต่อไปได้หรือไม่

3. การประเมินผลเพื่อตัดสินการเรียน เป็นการประเมินผลเพื่อตัดสินใจได้-ตก หรือให้ระดับคะแนนว่าจะอยู่ในระดับใด (วคิน อินทสระ, 2526: 86)

ผลที่ได้จากการประเมินจะช่วยให้ทราบว่า ผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในแต่ละด้านเพียงใด และสามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้หรือไม่ เมื่อนำผลการประเมินไปเปรียบเทียบกับมาตรฐานหรือเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ก็จะสรุปได้ว่า เก่งหรืออ่อน ดีหรือเลว ได้หรือตก เป็นต้น

ในการตัดสินใจ ผู้ทำการประเมินผล จะต้องไม่ลำเอียงหรือมีอคติ ดังนั้น การประเมินผลจึงต้องใช้วิธีการหลาย ๆ ทาง และวัดหลาย ๆ ด้าน โดยใช้เครื่องมือหลาย ๆ อย่าง เพื่อให้แน่ใจว่า ผลของการประเมินถูกต้อง เหมาะสม และเชื่อถือได้

การวัดและประเมินผลการศึกษา ได้มีมาช้านานก่อนพุทธกาลเสียอีก แต่มีวิธีต่างกันออกไปตามเนื้อหาวิชา และตามความพอใจของผู้สอนหรือผู้ทดสอบ การวัดและประเมินผลในสมัยพุทธกาลนั้น อาจารย์หรือผู้อบรมสั่งสอนได้มีวิธีทดสอบลูกศิษย์หลายวิธี เป็นวิธีของคนอื่นบ้าง หรือเป็นพุทธวิธีบ้าง เช่น การสอบอารมณ์สภาพจิตของผู้ที่กำลังฝึกปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เป็นต้น ฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ หรือแนวใดก็ตาม ย่อมมีการวัดหรือประเมินผล เป็นขั้นตอนสุดท้าย เพื่อให้ทราบว่าผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์ของการศึกษาที่ได้วางไว้นั้นหรือไม่ ถ้าบรรลุผลแล้วก็จะ ได้ผ่านขึ้นไปศึกษาในชั้นสูงขึ้นไป

ลักษณะของโครงการประเมินผล

เนื่องจากพุทธศาสนามีเป้าหมายในการศึกษา เป็นบูรณาการ 3 ฝ่าย คือ กิล สมาธิ และปัญญา ส่วนวิธีการวัดและประเมินผลมีหลายลักษณะดังกล่าวแล้วก็ตาม แต่ลักษณะของโครงการประเมินผลสามารถกำหนดได้ ตามหน้าที่ในอริยสัจ 4 คือ

1. นิโรธ เป้าหมายของการประเมินผลในแต่ละเรื่อง จะต้องเป็นหลักในการกำหนดพฤติกรรม คือ เป็นจุดหมายของการวัดในแต่ละครั้ง เป็นขั้นตัดสินใจว่าใช้ได้หรือไม่ อย่างไร

2. มรรค ได้แก่การลงมือกระทำตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ เป็นเรื่องที่จะต้องหาทางพัฒนาในตัวเด็ก เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายดังกล่าว ขั้นนี้จึงรวมถึงการที่ครูหรือแม้แต่เด็กเองจะต้องช่วยกันพิจารณาว่าได้ไปใกล้จุดมุ่งหมายเพียงใด

3. ทุภัก ได้แก้กำหนดรู้สภาพที่แท้จริงของปรากฏการณ์ของพฤติกรรมว่าเป็นเช่นไร คือจะต้องกำหนด รู้สภาพของเด็ก ความสนใจ ความสามารถ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางบ้านให้ชัดเจน หรือแน่ใจแล้วจึงจะใช้ลักษณะการวัดตามที่กล่าวแล้ว

4. สมุทัย เป็นการแก้ไขต้นตอหรือสาเหตุของปรากฏการณ์ของพฤติกรรม ซึ่งรวมถึงการแก้ไขสาเหตุสิ่งแวดล้อมของเด็กด้วย ในทางปฏิบัติ ควรจะรวมถึงมาตรฐานที่ตัวเด็ก จะต้องปรับตัวหรือก้าวไปข้างหน้า ซึ่งครู ผู้ปกครอง และตัวเด็กเองจะต้องรับทราบ แล้วร่วมมือกันช่วยสร้างสรรค์และแก้ปัญหา

ลักษณะของการประเมินผลดังที่กล่าวนี้ จะต้องนำมาใช้ตามความจำเป็นของเรื่องที่จะทำการวัดเป็นเรื่อง ๆ ไป และตามลักษณะโครงการประเมินผลแบบพุทธวิธีนี้ จะต้องเข้าใจถึงสภาพของตัวเด็กเป็นข้อสำคัญ ดังนั้นการใช้การสังเกตเด็กเป็นรายบุคคล แล้วดำเนินการวัดผลตามตามลักษณะที่เหมาะสมกับความจริงในตัวเด็ก ย่อมจะเกิดผลเป็นที่น่าพอใจสมความมุ่งหมายที่ได้ตั้งไว้ (พระมหาจินดา อาจารย์สุโธ, 2526: 110)

หลักการวัดและการประเมินผลการศึกษาคามแนวพุทธศาสตร์

โดยทั่วไปการวัดและประเมินผลการศึกษาคามแนวพุทธศาสตร์นั้น จะเกี่ยวกับจิตเป็นหลักอันได้แก่ ญาณ 5 ระดับ คือ

ระดับที่ 1 ประกอบด้วยองค์ 5 คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ระดับที่ 2 ประกอบด้วยองค์ 3 คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

ระดับที่ 3 ประกอบด้วยองค์ 2 คือ สุข เอกัคคตา

ระดับที่ 4 ประกอบด้วยองค์ 2 คือ อุเบกขา เอกัคคตา

ระดับที่ 5 ประกอบด้วยองค์ 2 คือ อุเบกขา เอกัคคตา และระดับ
อริยบุคคล มี 8 คือ ผู้บรรลุ

1. โสดาปัตติมรรค

โสดาบัน

2. โสดาปัตติผล

3. สกทาคามิมรรค

สกทาคามี

4. สกทาคามีผล

5. บรรลุอนาคามิมรรค

อนาคามี

6. อนาคามีผล

7. อรหัตตมรรค

อรหันต์

8. อรหัตตผล

ทางด้านพุทธศาสนากการประ เมีนผลในระหว่างการศึกษาที่มีตัวอย่าง
เช่นเกี่ยวกับการเรีบนินทางโลก คือ ครูผู้สอนธรรมต้องคอยตรวจตราสอดส่อง
ทดสอบอยู่เสมอว่าศิษย์มีปัญหาอะไรบ้างในการศึกษาหรือปฏิบัติธรรมะ สำหรับ
การประ เมีนผลในแนวทางการศึกษาแบบพุทธศาสนานั้น ได้เน้นเป็นพิเศษใน
การประ เมีนผลตนเอง การที่พุทธศาสนาเน้นการประ เมีนผลตนเองก็เพราะ
จุดประสงค์ของพุทธศาสนาอยู่ที่นิพพาน หรือการหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร มนุษย์ที่
เกิดมามีจุดอ่อนที่สำคัญคือ ยึดถือหรือยึดมั่นในตนเอง ทั้งในส่วนที่เป็นรูปธรรม
และนามธรรม

นักวัดผลการศึกษาทางพุทธศาสนาไม่ต้องเผชิญปัญหาเหมือนนักวัดผล
ทางการศึกษาที่ต้องตระหนักถึงการวัดความแม่นยำและความเชื่อถือได้ ทั้งนี้
เพราะพุทธศาสนาใช้วิธีการอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่า วิธีการแห่งปัญญา ซึ่งเหนือ

กว่าวิธีแห่งวิทยาศาสตร์ เพราะรวมเอาวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไว้ด้วย ซึ่งเป็นวิธีการทางโลกกับทั้งยังมีวิธีการเหนือวิทยาศาสตร์หรือวิธีการทางธรรมได้ด้วย

ผลเกี่ยวโยงของการนำแนวทางพุทธศาสตร์มาใช้ในการศึกษาในเรื่องการวัดผลสำหรับผู้สอนก็คือ ผู้วัดจะต้องมีความบริสุทธิ์ทางจิตสูง จึงจะมีญาณล่วงรู้จิตของผู้ถูกวัดได้ว่าอยู่ในระดับใด และถ้าทำได้ เช่นนี้ก็ไม่ต้องมีเครื่องมือ เช่นแบบทดสอบ หรือแบบวัดเจตคติแต่อย่างใด ครูจะทำได้หรือไม่เป็นสิ่งที่ตอบยาก แต่ถ้าเป็นพระที่ได้อภิญญาก็กล่าวกันว่าท่านทำได้

การประเมินผลตนเองตามแนวพุทธศาสตร์สำหรับผู้เรียนนั้น คือ การเพียรพยายามทดสอบตนเองเพื่อเข้าใจโดยไม่เข้าข้างตนเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก สำหรับผู้ที่ไม่เคยฝึกปฏิบัติทางจิตมาก่อน และทางที่จะช่วยให้เกิดผลดีในการที่ผู้เรียนฝึกปฏิบัตินั้นควรฝึกวิปัสสนาควบคู่ไปกับการศึกษาทางโลกด้วย (เย็นใจ เลาหวนิช, 2531: 709-713)

สรุปได้ว่า การวัดและการประเมินผลการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์นั้นมุ่งเอาความเป็นคนดีเป็นจุดหมายปลายทาง ความเป็นคนดีนั้นก็หลายระดับชั้น คือดีอย่างปุดชน ดีอย่างอริยชน องค์ประกอบที่จะให้เป็นคนดีก็คือ ความรู้ดี และความประพฤติดีเป็นขั้น ๆ ไป ยิ่งเว้นชั่ว ทำดี และทำจิตใจบริสุทธิ์ได้มากเท่าใดก็ยิ่งเป็นคนดีมากเท่านั้น จนก้าวพ้นจากแดนของปุดชนขึ้นสู่แดนแห่งอริยชน มีความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ อันถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของพุทธศาสนาและของทางโลกด้วยเหมือนกัน (วคิน อินทสระ, 2526 : 93)